

Slaven Perović
Muzej Mimara, Zagreb

7. 12. 2009.
Prethodno priopćenje / *Preliminary communication*

Putovanja Edmond-Eugène Valtona - tragom crteža iz hrvatske privatne zbirke

Ključne riječi: Edmond-Eugène Valton, francuski crtež, zbirka francuskih crteža, XIX/XX. st.

Key Words: Edmond-Eugène Valton, French drawing, collection of French drawings, 19th/20th century

Ovim je prilogom autor završio katalogiziranje crteža Edmond-Eugène Valtona koji se čuvaju u jednoj hrvatskoj privatnoj zbirci i po prvi ih je put objavio, kao i umjetnikov potpis. Potaknut bilješkama sa crteža, ukazao je na to kako je Valton putovao po Francuskoj, Italiji, Nizozemskoj i po zemljama Istoka. Tako je životopis ovoga gotovo zaboravljenog umjetnika nadopunjen novim podacima. Autor je ukazao na posebnost Valtonova stila i izbora tema i uputio na daljnju potrebu istraživanja njegovih crteža.

Javnosti je slabo poznata činjenica kako u Hrvatskoj postoji zbirka francuskih crteža XIX. st. Jezgru te zbirke čini 67 crteža *Edmond-Eugène Valtona (1836-1910)*. Njih 57 bilo je izloženo u Antikvarijatu Modrić na Kaptolu, u srpnju 2008. g. na izložbi Edmond-Eugène Valton (1836-1910) - crteži, izložbi koju je popratio katalog u kojem je bilo reproducirano 49 crteža.¹ Još za vrijeme trajanja izložbe zbirka je postala bogatija za 13 Valtonovih crteža, tako da ih sada u Hrvatskoj, koliko mi je poznato, postoji 67. Spomenutih je 13 crteža ovdje po prvi put objavljeno i katalogizirano.

Novi crteži donijeli su nove spoznaje o umjetniku koji je gotovo posve pao u zaborav i o čijem se životu, osim šturih podataka navedenih u Bénézitu² i Thieme-Beckeru,³ vrlo malo zna.

Svi su crteži iz prve skupine bili potpisani žigom radionice, i to, osim u jednom slučaju, na poledini crteža. Među novih trinaest, tri su potpisana umjetnikovom rukom lju-bičastom tintom tako da sada raspoložemo vrijednom spoznajom o izgledu Valtonova potpisa (sl. 1, vidi sl. 6, 19. i 20).

Iz Valtonovih kratkih biografija objavljenih u leksikonima saznajemo da je bio slikar, crtač i ilustrator, da je predavao crtanje i objavljivao knjige o metodi crtanja.⁴ Crteži iz ove zbirke govore nam ponešto o njegovim putovanjima, a zahvaljujući zabilješkama na samim crtežima i kamo je putovao. U ovome bih članku upravo o tome želio pisati.

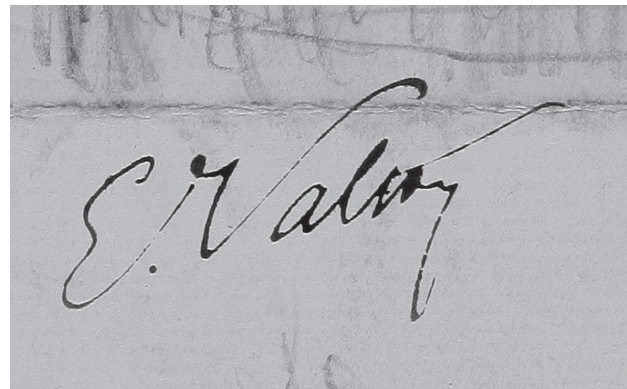
Iz njegovih bilježaka na crtežima iz prve skupine, objav-

ljenim u katalogu 2008. g., saznajemo da je, osim što je crtao vedute rodnoga Pariza, obilazio Île-de-France i da je bio u Aunayu,⁵ Crespièresu,⁶ Poissyju,⁷ i Villennes-sur-Seine.⁸ Bio je i u Saint-Estèveu,⁹ koji se nalazi, ako je riječ o Saint-Estève-Jansonu, u okrugu Aix-en-Provence ili ako je riječ o Saint-Estèveu, u okrugu Perpignan u blizini granice sa Španjolskom.¹⁰

Među novim je crtežima jedan na kojemu je Valton napisao »à Chailly« (sl. 2., kat. 5.4). Chaillyja u Francuskoj ima pet.¹¹ Dva su u Île-de-Franceu, u oblasti Seine-et-Marne: Chailly-en-Bière¹² i Chailly-en-Brie¹³ i nalaze se u blizini mjesta u kojima je boravio. Dok se ne pojave neki novi listovi iz Valtonovih crtanki koji će na sebi nositi podrobniji natpis, ne mogu biti sigurni o kojem je Chaillyju riječ. Nadam se da nisam prebrzo isključio preostala tri Chaillyja koji se nalaze izvan, za sada poznatih, Valtonovih putova. Kako se na bilješki sa crteža »La Marne/à Champigny« (sl. 3., kat. 19.1), spominje Marne, izbor mi se učinio logičnim. Valton je ovaj crtež premazao fiksativom pa su tako nastali žučkasti tragovi i mrljice na papiru.¹⁴ Ovaj se crtež, na kojemu je prikazan dio pročelja kuće, svojom veličinom i fakturom logično uklapa u niz *Tri lista iz crtanke s kućama: Kuća s tornjem, Pročelje kuće među stablima i Bočno pročelje kuće s dimnjacima* – reproduciranih u prvome katalogu.¹⁵ Možemo pretpostaviti kako se tu zadržao neko vrijeme i da su mu pažnju privukla pročelja ladanjskih, ali i običnih seoskih kuća. Na crtežu »La Marne/à Champigny« motiv je most preko Marne,¹⁶ a mostovi su impresionistima i postimpresionistima, nakon nizozemskih starih majstora,

3. »La Marne/à Champigny« (kat. 19.1) / (cat. 19.1)

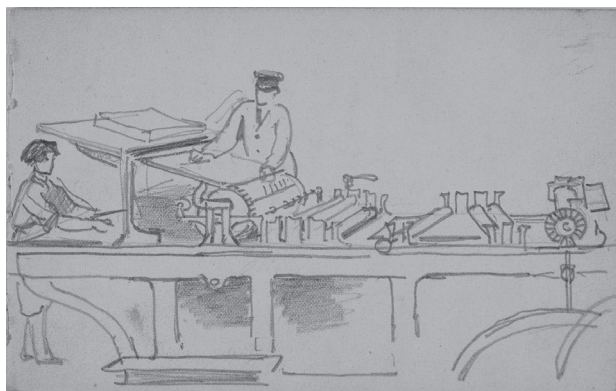
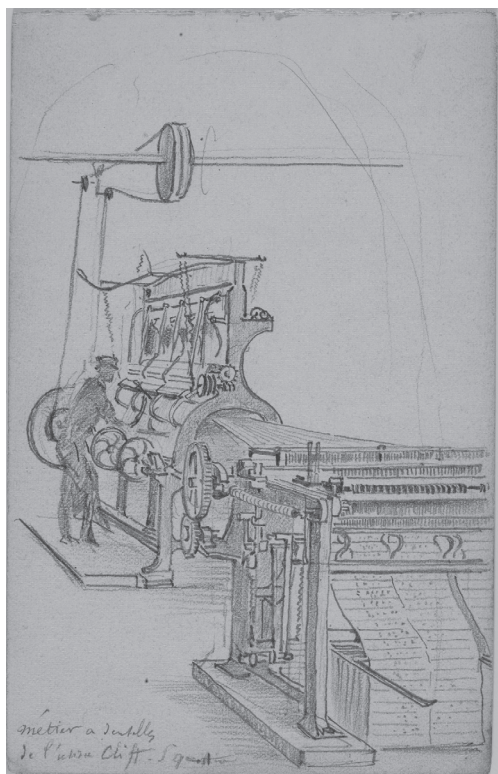
1. Potpis Edmond-Eugènea Valtona, detalj slike 6. (kat. 25.1) / Edmond-Eugènea Valtona`s signature, detail of the picture Nb 6 (cat. 25.1)

2. »à Chailly« (kat. 5.4) / (cat. 5.4)

ponovno postali izravan motiv.¹⁷ U lipnju 1871. g. Valton je nacrtao most i na crtežu »Pont de Villennes«, objavljenom u prvome katalogu.¹⁸

Valton je, kako možemo zaključiti iz njegova natpisa na crtežu »metier à dentelles/de l'uisine Cliff S quentin« (sl. 4., kat. 9.8),¹⁹ bio i u Saint-Quentinu, u Pikardiji. Ovaj zanimljiv crtež na kojem je prikazan stroj kojim se pletu čipke, nije slučajna u Valtonovom opusu. Stroj je prikazao i na crtežu iz prve skupine crteža, Dva lika uz brzotisni stroj (sl. 5., kat. 9.2).²⁰ U tiskari je Valton nacrtao i *Slagara*²¹ koji, kao i prethodna dva crteža, vrlo lako može asociirati na Van

4. »metier à dentelles / del' uisine Cliff S quentin« (kat. 9.8) / (cat. 9.8)

5. Dva lika uz brzotisni stroj (kat. 9.2) / Two figures next to a high-speed printing device (cat. 9.2)

Goghove crteže zaposlenih ljudi nastale u prvoj polovini osamdesetih godina XIX. st., u Ettenu 1881. ili crteže tkalačkih stanova, vretena i stroja za izažimanje rublja iz 1884.²² Van Goghov crtež *Molitva prije obroka*²³ ispunjen je tihom tugom svakidašnjice osamljenog ostarjelog čovjeka. Taj je crtež ugodajem blizak Valtonovom čovjeku sklopljenih ruku s crteža *Skica lika nalakćenog na stol; skica glave; čovjek sklopljenih ruku isprepletenih prstiju; nagnuta glava mladića*.²⁴

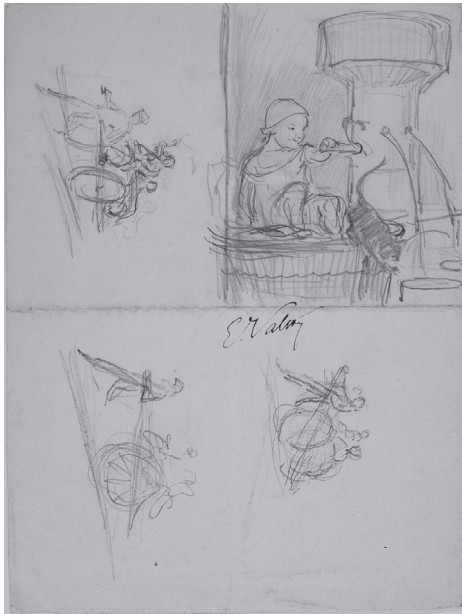
Među novih trinaest Valtonovih crteža, tri ih je na kojima su nacrtane naprave. Jedna je na crtežu *Djevojčica s*

mačkom pokraj naprave iz koje nešto teče; tri studije rikši (sl. 6, kat. 25.1) koji je potpisao rukopisom, ljubičastom tintom. Ovaj nam crtež ukazuje na činjenicu da je Valton poduzimao i dalja putovanja, izvan Francuske. Na tome je crtežu prikazana djevojčica fizionomije koja bi mogla biti orijentalna, koja sjedi s kopicom na glavi i lijevom rukom okreće dršku naprave. Očito djevojčici nije teško vrtjeti ručku, jer to radi lijevom rukom, sjedeći. Uz djevojčicu je i mačka, koja se nagnula preko ruba postolja na kojemu djevojčica sjedi, i šapom pokušava dosegnuti jednu od posuda u koje iz naprave curi tekućina. Na istom su listu tri prikaza rikši u koje su upregnuti ljudi. Fizionomija djevojčice i rikše ukazuju da je Valton otputovao dosta daleko od Pariza, na istok, možda u jednu od bivših francuskih kolonija. Na crtežu koji je lijevo od djevojčice, vidimo kako je čovjek u rikši podigao ruku kao da tjera čovjeka koji vuče rikšu da to čini brže. Radi li se možda o utrci rikša?²⁵

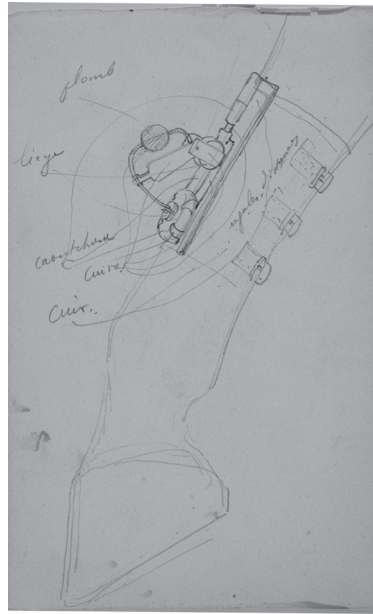
Slijede još dva crteža iz nove skupine na kojima su prikazane naprave. Jedna je *Držać konjskog članka* (sl. 7, kat. 24.1), na kojem je autor olovkom, rukopisom, detaljno naznačio tvari od kojih su njegovi dijelovi izrađeni: olovo, kaučuk, bakar, koža, a naznačeno je i da su remenčići razmaknuti na jednakim udaljenostima. Na poledini istoga lista nacrtana je naprava o kojoj ništa nisam uspio saznati: *Naprava* (sl. 8, kat. 24.1. verso).

Jedan od crteža objavljenih u prvome katalogu nagovještavao je da je Valton možda bio u Mlecima. Riječ je o crtežu *Muškarac s klobukom proučava neki predmet (gondolu?)*.²⁶ Sva je prilika da je muškarac s crteža u ruci uistinu držao model gondole jer se u novoj skupini crteža nalaze poneki nastali u Italiji što ozbiljno podupire pretpostavku da je bio u Veneciji. Osim u Mlecima, Valton je bio i u Firenci što je razvidno iz crteža »Dôme du tambour des/ Médicis à Florence (San Lorenzo)« (sl. 9., kat. 21.1). Pogled niz pustu ulicu prema kupoli San Lorenza, nosi u sebi tjeskobno ozračje slično onome s već spomenutog mletačkog crteža. Ta dva crteža odgovaraju jedan drugome i načinom crtanja koji je Valton primijenio. Na isti je način, kada je završio lagano i sfumatično sjenčanje, naoštrenom olovkom obrubio dijelove odjeće lika s gondolom i rubove pročelja i nadstrešnice, kao i dijelove pročelja i rub kupole San Lorenza na drugom crtežu. Pustoš obale na Lago di Garda, mirno jezero i slabo vidljive planine u izmaglici na crtežu »Lac de garde« (sl. 10., kat. 22.1) ponovno govore o istom duhovnom stanju, različitom od ustreptalih crteža prirode francuske provincije. »Vergato/apeninns« (sl. 11., kat. 19.1), zaselak na Apeninima svojim pustim mrtvilom pridonosi spoznaji o ne jako vedrom stanju umjetnikova duha na putovanju prema jugu. Na poledini ovoga lista, nacrtana je *Pognuta starica koja sjedi na stolcu* (sl. 12., kat. 19.1. verso), zaustavljena u pokretu naginjanja prema naprijed, s glave zavezane rupcem držeći šakae u krilu.

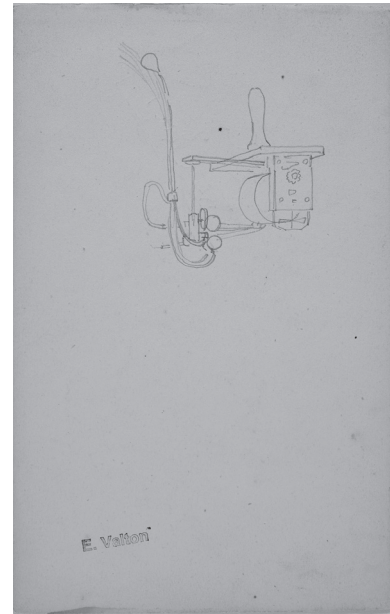

6. Djevojčica s mačkom pokraj naprave iz koje nešto teče; tri studije rikši (kat. 25.1) / Young Girl With a Cat Next to the Device out of which there is Something Running and Three studies of rickshaw (cat. 25.1)

7. Držać konjskog članka (kat. 24.1) / Holder of a Horse Ankle (cat. 24.1)

8. Naprava (kat. 24.1. verso) / Device (cat. 24.1. verso)

9. »Dôme du tambour des/ Médecins à Florence (San Lorenzo)« (kat. 21.1) / (cat. 21.1)

12. Pognuta starica koja sjedi na stolcu (kat. 19.1. verso) / Hunched Old Women Sitting on a Chair (cat. 19.1. verso)

10. »Lac de garde« (kat. 22.1) / (cat. 22.1)

Kako je ovdje riječ tek o četiri lista istrgnuta iz crtanki, možemo pretpostaviti da ih je bilo puno više. O ozračju na njima ništa ne znam pa zaključke donosim samo prema ovima koji su došli do nas.

Pišući u Valtonovom katalogu iz 2008. o crtežima *Tri stabla, kuća uz obalu* i *Poplavljeno polje s vrbom, kolima, ljudskim likom i kućom uz obalu*, naveo sam kako se na njima odražava Valtonovo poznavanje nizozemskih starih majstora.²⁷ Iako ne sumnjam da ih je poznao, novi crteži koji su ušli u zbirku ukazuju na to da su spomenuta dva crteža mogla i nastati u Nizozemskoj. To potvrđuju dva crteža Den Haaga i jedan Dordrechta: »La Haye entrée du Sud«²⁸ (sl. 13., kat.23.1), »La Haye«²⁹ (sl. 14., kat. 23.1. verso) i »à Dordrecht«³⁰ (sl. 15., kat. 23.2) na čijoj je poleđini crtež *Životinja upregnuta u dvokolicu* (sl. 16., kat. 23. 2. verso) koji, pretpostavljam, predstavlja dječju igračku. Crtež »à Dordrecht« (sl. 15., kat. 23.2) neizbježno asocira na Van Goghove Vjetrenjače pokraj Dordrechta, nastale u kolovozu 1881., i na vjetrenjače s Montmartrea iz 1887.³¹ a mogao je nastati negdje u isto vrijeme kada su nastali Van Goghovi crteži. Valtonov najstariji datirani crtež u ovoj zbirci nastao je u siječnju 1871., kako je on sam na njemu napisao.³² Valton i ovim crtežom svjedoči o svojoj neospornoj snazi, crtačkoj vještini i spontanosti velikog umjetnika. U suprotnosti su masa debla, krošnje stabla i čvrsti obrisi vjetrenjača s crtežom igračke s poleđine lista nacrtane laganim, tankim potezima. Usporedimo li ovaj energični crtež

vjetrenjača uz kanal i jarbola brodova u kanalu s nježnim, lagano deprimirajućim prikazom krajolika na crtežu »Lac de Garde« (sl. 10., kat. 22.1), lako ćemo shvatiti majstorstvo uporabe sličnog medija na dva posve različita načina i njegovo korištenje svih mogućnosti jedne tehnike.

Uspoređujući Valtona s Van Goghom, ne nastojim mu dati kvalitete kojih nema. Samo želim ukazati na određene nezaobilazne podudarnosti koje su možda nastale samo igrom slučaja ili su, jednostavno, proizvod trenutka. Valton je duhom drugačiji, pozitivan je i njegovi crteži često odišu radošću življenja. Kada crta ljude u poslu, prikazuje ih kao manje individualizirane likove, koji nešto stvaraju, a ne kao rezignirane, potrošene i uhvaćene u klopku začaranog kruga svakidašnjice.

O Valtonovom putovanju (ili putovanjima) na Istok govori i crtež ugljenom *Minaret među stablima* (sl. 17., kat. 26.1. verso). Ovaj se crtež od svih do sada spomenutih, razlikuje tehnikom koju je Valton primjenjivao, a to je ugljen na papiru rešetkastog rastera. Izmaglica u svitanje u jednoj od islamskih zemalja dočarana je tu lagano nanesenim prašnjavim ugljenom. Kako je riječ o poleđini lista, na nju je udaren žig radionice. Takvi se žigovi dan-danas udaraju pri rasprodajama radionica umrlih umjetnika ili onih koji su pali pod stečaj pa im je radionica zaplijenjena. Najčešće se iz crtanki istrčaju listovi, pokadšto na dosta grub način. Kako su crteži u crtankama rijetko potpisani, žigom se zapravo potpisuju. Na ovaj je nježan crtež žig udaren

13. »La Haye entrée du Sud« (kat. 23.1) / (cat. 23.1)

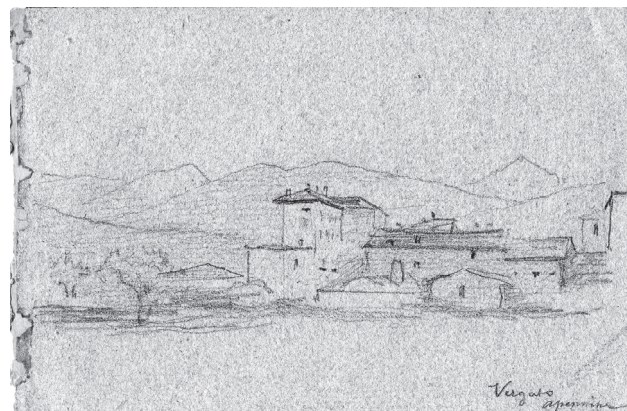
Edmond-Eugène Valton je autor svih reproduciranih slika / Edmond-Eugène Valton is the author of all pictures
Soe slike: N. Vranić / All pictures: N. Vranić

17. Minaret među stablima (kat. 26.1. verso) / Minaret Among the Trees (cat. 26.1. verso)

11. »Vergato/apeninns« (kat. 19.1) / (cat. 19.1)

14. »La Haye« (kat. 23.1. verso) / (cat 23.1. verso)

15. »à Dordrecht« (kat. 23.2) / (cat. 23.2)

dva puta. S druge strane ovoga lista prikazan je sumrak u brdovitom krajoliku crtežom nastalim tehnikom ugljena i crnog laviranja, *Jezerce, stabla, gudure i oblaci predvečer* (sl. 18, kat. 26. 1., recto). Nažalost, nigdje nije naznačeno gdje se krajolik nalazi.

Još je jedno putovanje poduzeo Valton, a to je putovanje u ne baš jako davnu prošlost, i to u najbolju francusku daumierovsku ili gavarnijevsku tradiciju. Kao ishod tog putovanja nastali su crteži koji su možda bili namijenjeni ilustraciji u jednom od mnogih humorističko-satiričkih časopisa kojih je mnoštvo izlazilo u Parizu.³³ Riječ je o *Dva muška lika u razgovoru* (sl. 19, kat. 27.1) i *Ženski lik s kapičom i pregačom i muškarac sa zaliscima s desnom rukom u prsluku* (sl. 20, kat. 27.2), crtežima nastalima tehnikom sivog i crnog laviranja. Na prvome su duhovitom crtežu prikazana dvojica tipova s pariških ulica iz polovine XIX. st. Jedan je, pretpostavljam, ugljenar, a drugi možda pipničar. Pipničar mudruje ispruženog kažiprsta, gledajući mimo ugljenara koji stoji raširenih ikserica s krcatom košarom na ramenima, oslonjen o štap držeći fenjer u ruci. Na drugome mlada sobarica ili jedna od sluškinja sklopljenih ruku preklinje upravitelja posluge koji je, držeći napoleonovski ruku u prsluku, promatra sa za nju nedohvatnih visina. Oba ova crteža nose na sebi umjetnikov potpis ispisan ljubičastom tintom.

18. Jezerce, stabla, gudure i oblaci predvečer (kat. 26.1., recto) / Pond, Trees, Ravine and Clouds at Night (cat. 26.1., recto)

19. Dva muška lika u razgovoru (kat. 27.1) / Two Men Talking (cat. 27.1)

20. Ženski lik s kpicom i pregačom i muškarac sa zaliscima s desnom rukom u prsluku (kat. 27.2) / Woman with a Hat and Apron and a Man with Sideburns with his Right Hand in a Pocket (cat. 27.2)

I na kraju još treba spomenuti istančani *Portret muškarca s cvikerom i leptir-kravatom* (sl. 21, kat. 9.10) koji svojom veličinom i načinom crtanja spada među portrete iz crtanke 90 x 143 mm, objavljene u prvome katalogu.³⁴

Ovime bi bio završen pregled drugog dijela zbirke crteža Edmond-Eugènea Valtona za kojega se može reći da je bio sve samo ne monoton crtač. Kretao se putovima bliskim njegovim poznatim suvremenicima, uz Marnu i Seinu, po Île-de-Franceu; putovao je u Italiju, Nizozemsku i na Istok. Njegov je izbor tema raznovrstan, a s istim oduševljenjem crtao je radnike na dizalici pokraj Seine u Parizu i procvale žute perunike u Poissyju. Njegovi mostovi podsjećaju na Moneta³⁵ ili Sisleya,³⁶ voćnjaci na Serusiera³⁷ ili Callebottea,³⁸ a jezera pod gudurama odišu romantičnim ugođajem. Njegove vjetrenjače mogu nositi u sebi nešto od Van Goghove crne drame, krajolici podsjećati na Pissarroa,³⁹ prikazi sela ili iznimna mrtva priroda na Cézannea,⁴⁰ ali unatoč raznolikom pristupu, u Valtonu možemo prepoznati uvjerljivog umjetnika, sigurnoga u svoju vještinu, umjetnika koji voli crtati i koji to radi jako dobro.

Poput mnogih slikara njegova vremena, Valton je bio na rubu zaborava. Uzrok tomu možemo tražiti u njegovu konvencionalnom slikarstvu koje je bilo uvjetovano školovanjem i prilagođeno ukusu publike, ali i samo nedovoljno poznato. U crtežu je bio slobodan i nesputan, pogotovo na malim listovima iz crtanki koji nikada nisu bili namijenjeni pogledima publike.

Katalogom 54 Valtonovih crteža koji je bio objavljen 2008., kao i katalogom novih 13 crteža, objavljenom ovdje, po prvi su put javnosti predstavljeni crteži ovoga umjetnika. Nadam se da oni čine jezgru budućega *catalogue raisonné*, koji će jednog dana, ponovno se nadam, urediti kolege bliži izvorima podataka o ovome pozornosti vrijednom crtaču.

BILJEŠKE

1 Učio je kod Felixa Fosseyja (1826-1895), zatim studirao na École des Beaux Arts gdje su mu profesori bili Célestin-François Nanteuil (1813-1873), Paul Delaroche (1797-1856), Merry-Joseph Blondel (1781-1853) i David d'Angers (1788-1856). Učio je i kod Thomasa Couturea (1815-1879). Bio je jedan od suosnivača So-

21. Portret muškarca s cvikerom i leptir-kravatom (kat. 9.10) / Portrait of a Man with a Monocle and a Bow-tie (cat. 9.10)

ciété des Artistes Indépendants 1884. godine, a do 1909. bio je predsjednik toga društva. Predavao je crtanje u École Germain Pilon (buduća École des Arts Appliqués). – SLAVEN PEROVIĆ, *Edmond-Eugène Valton (1836-1910) - crteži*, Fraktura, Zagreb, 2008., 4.

2 EMMANUEL BÈNÈZIT, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs*, X, Librairie Gründ, Paris, 1976., 88.

3 ULRICH THIEME und FELIX BECKER, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, XXXIV, Leipzig, 1940., 89.

4 *Méthode pour dessiner, Conseils pratiques*, Éditions Bourgeois Aine, (?), 1986. i 1889.

Le Dessin pratique pour tous, La Librairie illustrée, Paris, 1888.

Le Dessin théorique et pratique, La Librairie illustrée, Paris (?).

Les monstres dans l'art; êtres humains et animaux, bas-reliefs, rinceaux, fleurons, etc. accompagnés de 432 planches ou figures..., Éditions Flammarion, Paris, 1905.

5 SLAVENPEROVIĆ, 2008., 52. Predmnijevam, radi blizine ostalih navedenih mjesta, kako je tu riječ o Aunay-sous-Auneau ili o Aunay-sous-Crécy.

<http://www.lion1906.com/departements/eure-et-loir/aunay-sous-auneau.php> ; <http://www.lion1906.com/departements/eure-et-loir/aunay-sous-crecy.php> (prosinac 2009)

<http://www.lion1906.com/departements/yvelines/crespieres.php> (prosinac 2009)

6 Isto, 48. <http://www.lion1906.com/departements/yvelines/poissy.php> (prosinac 2009)

7 Isto, 50-51. <http://www.lion1906.com/departements/yvelines/villestoes-sur-seine.php> (prosinac 2009)

8 Isto, 18. <http://www.lion1906.com/departements/bouches-du-rhone/saint-estève-janson.php>; <http://www.lion1906.com/departements/pyrenees-orientales/saint-estève.php> (prosinac 2009)

9 ISTO, 53.

10 http://www.lion1906.com/Php/Resultats/Resultat_Localisation1.php?Ville=chailly (prosinac 2009)

11 <http://www.lion1906.com/departements/seine-et-marne/chailly-en-biere.php> (prosinac 2009)

12 <http://www.lion1906.com/departements/seine-et-marne/chailly-en-brie.php> (prosinac 2009)

13 KIMBERLY SCHENCK, *An Examination of Nineteenth-Century Drawing Materials – THE ESSENCE OF LINE: French drawings from Ingres to Degas*, Catalog of an exhibition at the Baltimore Museum of Art, June 19 – Sept. 11, 2005; Walters Art Museum, June 19 – Sept. 11, 2005; Birmingham Museum of Art, Feb. 19 – May 14, 2006; and at the Tacoma Art Museum, June 9 – Sept., 17, 2006., Baltimore Museum of Art, Baltimore, 2005., 65. i 69.

14 SLAVEN PEROVIĆ (bilj. 1), 10. i 27-29.

15 <http://www.lion1906.com/departements/val-de-marne/champigny-sur-marne.php> (prosinac 2009)

Možda isti ovaj most sa slike, nastao sredinom XIX. st. – <http://images.google.com/imgres?imgurl=http://fr.topic-topos.com/image/bd/pont-sur-la-marne-de-bonneuil-bonneuil-sur-marne.jpg&imgrefurl=http://fr.topic-topos.com/pont-sur-la-marne-de-bonneuil-bonneuil-sur-marne&usq=4AkBYBewq8bP7Gonf90hPoRIBZM=&h=346&w=524&sz=47&hl=hr&start=18&um=1&tbnid=vR6bHtqx080ufM:&tbnh=87&tbnw=132&prev=/images%3Fq%3Dpont%2Bmarne%2Bchampigny%26hl%3Dhr%26rls%3DHPND,HPND:2006-19,HPND:en%26sa%3DN%26um%3D1> (prosinac 2009)

17 L'impressionisme et le paysage français, Los Angeles County Museum of Art, 28 juin – 16 septembre 1984; The Art Institute of Chicago, 23 octobre 1984 – 6 janvier 1985; Galeries nationales du Grand Palais, Paris, 4 février – 22 avril 1985, Réunion des musées nationaux, Paris, 1985, 140.

18 SLAVEN PEROVIĆ, (bilj 1), 10. i 18.

19 Čipkarski stroj tvornice Cliff u Saint-Quentinu. – U Pikardiji, u Saint-Quentinu, u tvornici Cliff, proizvođile su se strojno čipke, tkalo se i izbijeljivalo platno i izrađivale su se apreture. Nalazila se u predgrađu Saint-Martin, u ulici Chaussée-Romaine 2-12 i inventirana je u Inventaire du Patrimoine Culturel de Picardie. – [http://inventaire.picardie.fr/search?q=cliff& charset=utf-8](http://inventaire.picardie.fr/search?q=cliff&charset=utf-8) (prosinac 2009)

Jedan ovakav stroj izložen je u novootvorenom muzeju čipke i mode Cité internationale de la dentelle et de la mode u Calaisu. – MARTINE FOSSE, *Une cité/musée dédiée à l'industrie dentelière*, *La revue des musées de France, Revue du Louvre*, décembre 2009., 21-22.

20 Slaven PEROVIĆ, (bilj. 1), 15.

21 Isto, 8. i 35.

22 JAN HULSKER, *The New Complete Van Gogh, Paintings, Drawings, Sketches*, Harry N. Abrams, Inc., New York, 1980, 13-42, 106-116.

23 Isto, str. 71.

24 SLAVEN PEROVIĆ, (bilj. 1), str. 8. i 42.

25 Ovdje bih htio navesti činjenicu da su u XIX. st. Marseillesom promovale rikše na ljudski pogon. Kako me je obavijestila Odile Lisbonis, Attachée de conservation du patrimoine u Marseillesu, u pismu poslanom elektroničkom poštom 19. studenog 2009. g., o rikšama na ljudski pogon u Marseillesu svjedoče razglednice izdane u povodu kolonijalnih izložaba koje su se tamo održavale od 1906-1922. g., dakle prije Valtonovog vremena.

26 Isto, 56. i stražnje korice kataloga.

27 Isto, 10. i 31-32.

28 *Ulaz u Den Haag s juga.*

29 *Den Haag.*

30 *U Dordrechtu.*

31 260 x 600 mm, Rijksmuseum Kröller-Müller, Otterlo. <http://www.vangoghgallery.com/catalog/Drawing/1729/Windmills-at-Montmartre.html> (prosinca 2009)

32 Riječ je o crtežu »Charbonnel«, inv. br. EEA.2008.1.1. - Isto, str. 17.

33 Za vrijeme treće republike (1870-1914) u Francuskoj je izlazilo više od dvjesto satiričkih i humorističkih časopisa. – ALICIA CRAIG FAXON: Jean-Louis Forain, *A Catalogue Raisonné of the Prints*, New York&London, 1982., 10.

34 SLAVEN PEROVIĆ, 2008., 36-39.

35 *L'impressionnisme et le paysage français*, (bilj. 17), 149.

36 *La collection Grenville L. Winthrop, chefs d'œuvre du Fogg Art Museum*, Université de Harvard, RMN, Pariz, 2003, 318-319.

37 *Le Talisman, l'Aven au Bois d'Amour, Pont-Aven*, 1888, Musée d'Orsay, ulje na platnu, 27x21 cm, inv. br. RF1985-13. – Francija szimbolistak, Magyar Nemzeti Galéria, Budimpešta, 1999., 9.

38 *L'impressionnisme et le paysage français*, (bilj. 17), 238-239.

39 JAN WÜRTZ FRANDSEN, *Drawn towards the Avant-Garde. Nineteenth- and Twentieth-Century French Drawings from the Royal Museum of Fine Arts*, Copenhagen, Art Services International, Alexandria Virginia, 2002, 82-84.

40 *L'impressionnisme et le paysage français*, (bilj. 17), 122-123.

KATALOG

Edmond-Eugène Valton, crteži – drugi dio

Naslovi nastali prema Valtonovim bilješkama na crtežima stavljani su u navodnike; ostali su pisani kurzivom.

5.4.

»à Chailly«

olovka na papiru blage strukture

142x90 mm

recto rukopisom olovkom d.d.: à *Chailly*

verso s. ukoso prema d.g.: žig radionice *E. Valton*

inv. br. EEA. 2008.5.4.

9.10.

Portret muškarca s cvikerom i leptir-kravatom

olovka na papiru blage strukture

143 x 90 mm

verso g.d.: olovkom *P(?) 1*, ispod: žig radionice *E. Valton*

inv. br. EEA.2008.9.10.

19. List iz crtanke 120 x 184 mm

19.1.

»La Marne / à Champigny«

crayon Conté na papiru

120 x 184 mm

rukopisom olovkom d.l.: *La Marne / à Champigny*

verso s.: žig radionice *E. Valton*

inv. br. EEA.2008.20.1.

20.1.

recto

»Vergato/apeninns«

olovka na sivom hrapavom papiru

98 x 150 mm

rukopisom olovkom d.d.: *Vergato/apeninns*

verso

Pognuta starica koja sjedi na stolcu

olovka na sivom hrapavom papiru

150 x 98 mm

d.d.: žig radionice *E. Valton*

21. List iz crtanke 110 x 173 mm

21.1.

»Dôme du tambour des/ Médicis à Florence (San Lorenzo)«

olovka na papiru

110 x 173 mm

rukopisom olovkom recto d.l.: *Dôme du tambour des/Médicis à Florence (San Lorenzo)*

verso g.d.: žig radionice *E. Valton*
inv. br. EEA.2008.21.1.

22. List iz crtanke 110 x 175 mm

22.1.

»Lac de garde«

olovka na papiru

110 x 175 mm

rukopisom olovkom recto d.d.: *Lac de garde*

verso g.d.: žig radionice *E. Valton*

inv. br. EEA.2008.22.1.

23. Dva lista iz crtanke 97 x 162 mm

23.1.

recto

»La Haye entrée du Sud«

olovka na papiru

97 x 162 mm

rukopisom olovkom d.l.: *La Haye entrée du Sud*

(Sud napisano preko nečitke riječi)

verso

»La Haye«

olovka na papiru

97 x 162 mm

d.l.: žig radionice *E. Valton*

rukopisom olovkom d.d. *La Haye*

inv. br. EEA.2008.23.1.

23.2.

recto

»à Dordrecht «

crayon Conté na žučkastom papiru

97 x 162 mm

rukopisom olovkom d.l.: *à Dordrecht*

verso

Životinja upregnuta u dvokolicu (igračka?)

crayon Conté na žučkastom papiru

162 x 97 mm

s. odozgor prema d.: žig radionice *E. Valton*

inv. br. EEA.2008.23.2.

24. List iz crtanke 120 x 195 mm

24.1.

recto

Držac konjskog članka

olovka na papiru

195 x 120 mm

rukopisom olovkom, u gornjoj polovici crteža, oznake stvari od kojih su napravljeni dijelovi držača: *plomb, liege, caoutchouk, cuir, cuir*; na samom držaču: *egales distances*

verso

Naprava

olovka na papiru

195 x 120 mm (ili 120 x 195 mm)

g.d.: obrnuti žig radionice *E. Valton*

inv. br. EEA.2008.24.1.

25. List 229 x 172 mm

25.1.

Djevojčica s mačkom pokraj naprave iz koje nešto teče; tri studije rikši

olovka na papiru

229 x 172 mm

rukopisom ljubičastom tintom potpis na s.: *E. Valton*

inv. br. EEA.2008.25.1,

26. List 282 x 212 mm

26.1.

recto

Jezerce, stabla, gudure i oblaci predvečer

ugljen, laviranje na papiru rešetkastog rastera

282 x 212 mm

verso

Minaret među stablima

ugljen na papiru rešetkastog rastera

282 x 212 mm

s. i d.d.: 2 žiga radionice *E. Valton*

inv. br. EEA. 2008.26.1.

27. Dva lista 310 x 204 mm

27.1.

Dva muška lika u razgovoru

sivo laviranje na papiru

310 x 204 mm

rukopisom ljubičastom tintom potpis d.l.: *E. Valton*

inv. br. EEA. 2008. 27.1.

27.2.

Ženski lik s kapičom i pregačom i muškarac sa zaliscima s desnom rukom u prsluku

sivo i crno laviranje na papiru

310 x 200 mm (papir je na desnoj strani bio poravnat)

rukopisom ljubičastom tintom potpis d.l.: *E. Valton*

inv. br. EEA. 2008. 27.2.

Summary

Slaven Perović

The Journeys of Edmond-Eugène Valton - Drawings from the Croatian private collection

One Croatian collection of 19th century French drawings contains sixty-seven drawings by Edmond-Eugène Valton, out of which fifty-four drawings have been published in the 2008 exhibition catalogue. This paper introduces for the first time thirteen drawings that have additionally supplemented the collection. Three drawings have Valton's signature in purple ink, whereas the rest have a stamp of his workshop. Since Valton wrote in his own handwriting on drawings themselves the names of the places where most of them were made, it helps us understand a part of his life which he spent travelling. That way we discover that not only did he visit Île-de-France but also Aunay, Crespières, Poissy, and Villennes-sur-Seine. He had also been to Saint-Estève, Chailly, Champigny-sur-Marne and to Veillennes. A drawing which shows a lace knitting machine was made in Saint-Quentin, Picardia. The motif of a machine had already appeared on some of the Valton's drawings, i.e. on the Two figures next to high-speed printing machine. He often drew people at work which can be seen on the drawing of a type-setter which, along with the two mentioned drawings, can be easily associated with Van Gogh's drawings of working men made in the first half of the eighteen-eighties, work made in Etten in 1881 or 1884 drawings of looms, spindles or wringers. Valton's man with clasped hands found on the drawing Sketch of a Figure Leaned on a Table, sketch of a head, man with clasped hands and crossed fingers, and bowed head of a young man from the first catalogue shows similarity to Van Gogh's drawing Prayer Before the Meal. Among the thirteen new drawings, a device can be found on three of them. We see it on the drawing Young Girl with a Cat Next to the Device out of which there is Something Running and three studies of a rickshaw. The latter shows that Valton travelled farther than France, perhaps to one of the French colonies. The drawing Minaret Among the Trees supports this claim. Valton had also traveled to the Netherlands which is obvious from the three new drawings »La Haye entrée du Sud«, »La Haye« and »À Dordrecht« all of which inevitable remind us of Van Gogh's Windmill near Dordrecht made in August 1881. He travelled to Italy too. »Man With a Hat Looking Closely at an object« (maybe gondola) from the first catalogue, probably made in Venice, »Dôme du tambour des/ Médecins à Florence (San Lorenzo)« made in Florence, a charming countryside »Lac de garde« made at Lago di Garda, and a drawing »Vergato/apennins« which shows a hamlet in the Appennines support this claim. Valton proves to be a convincing artist, confident in his skill, the artist that loves drawing and does it fairly well. Like many other artists of his time, Valton had been on the verge of falling into oblivion. For the first time the public has been presented with important number of his works thanks to the catalogue containing fifty four of his drawings which have been published in 2008 as well as the catalogue of the thirteen new drawings, published here. I hope they represent the core of a future catalogue raisonné of Edmond-Eugène Valtona's drawings.